

Hà Nội Ba Mươi Sáu Phố Phường

■ Lưu văn Quế

Nói đến Hà Nội ba mươi sáu phố phường là ta liên tưởng ngay đến "kinh thành Hà Nội cũ" ngày xưa, với những dãy phố bắt đầu bằng chữ Hàng, như hàng Ngang, hàng Đào, hay hàng Bông, hàng Bạc v.v...

Ta lại cũng có thể liên tưởng đến "Kinh thành Hà Nội cũ" ngày xưa, với những phố và phường sống xen kẽ bên nhau như phố hàng Trống, phố hàng Khay, hay phường hàng Mắm, phường hàng Rươi v.v... Thực ra, phố và phường khác nhau.

PHƯỜNG

Xưa kia, phường dùng để chỉ một tổ hợp của những người cùng làm một nghề như phường chèo, phường bát âm, phường đờn v.v... Nhưng phường còn là tên của một đơn vị hành chính của kinh thành Thăng Long từ mấy trăm năm trước đây và mỗi phường, thường có rất nhiều phố, sống xen kẽ nhau hoặc có rất nhiều nghề, sống chung đụng nhau.

- Đời Trần, kinh thành Thăng Long chia làm 61 phường, nhưng đến đời Lê, các phường này thu gọn lại và chỉ còn 36.

- Triều Nguyễn đổi tên thành Thăng Long ra Hà Nội và chia nhỏ 36 phường này thành 155 thôn trại.

Như vậy, ta thấy suốt hơn 3 thế kỷ, kinh thành Thăng long được chia làm 36 phường và thành ngữ: "Hà nội ba mươi sáu phố phường" đã có từ lâu lắm rồi.

Các phường sống chung đụng nhau, nhưng có thể chia làm 3 loại khác nhau:

- Các phường làm nghề nông hay có liên quan đến nghề nông
- Các phường làm thợ thủ công
- Các phường buôn bán

I. CÁC PHƯỜNG LÀM NGHỀ NÔNG

Ta có thể kể:

- Phường Yên Hoa (nay là Yên Phụ) chuyên về nghề trồng hoa
- Phường Nghi Tàm và Quảng Bá, chuyên nghề trồng dâu nuôi tằm
- Phường Tây Hồ, chuyên nghề trồng hoa và trồng cây ăn trái

Các phường này ít thay đổi và nhất là ít biến động nên vẫn giữ được tên gọi và ranh giới địa dư cho đến những năm gần đây, thậm chí cho đến ngày nay.

II. CÁC PHƯỜNG LÀM NGHỀ BUÔN BÁN

Ta có thể kể:

- Phường Giang Khẩu (nay đã cải danh là phường Hà Khẩu) phường này ở ngay cửa sông Tô Lịch (nay đã bị lấp) và sông Thiên Phù (sông này là một nhánh sông Hồng và nay đã bị lấp). Nơi đây, trên bến dưới thuyền tập nập và người buôn bán tập trung về đông nên nảy sinh nhiều nghề sống xen kẽ nhau:

- Nhu cầu sông nước thì có nghề bán buồm: buồm vải hay buồm côi cho các thuyền đinh hay thuyền bông v.v... và thế là có phố Hàng Buồm
- Nhu cầu sức khỏe cho nhân dân thì có nhiều người bán thuốc bắc và thế có phố Hàng thuốc Bắc
- Nhu cầu trao đổi hàng hóa với người Trung hoa thì có phố Đường Nhân (Đường nhân là người nhà Đường, tức người Trung hoa)

III. CÁC PHƯỜNG LÀM NGHỀ THỦ CÔNG

Ta có thể kể

- Phường Bảo An và Trích Sài là 2 phường chuyên nghề dệt lụa và dệt gấm

- Phường Yên Thái chuyên nghề làm giấy

- Phường Vọng Thị chuyên nghề nấu rượu và trồng hoa

Những nơi có nghề thủ công sắc sảo thuộc các trấn gần xa xung quanh kinh thành, hội tụ về để sinh sống, ta có thể kể:

- Nghề thợ tiện ở vùng Nhị Khê, thuộc trấn Sơn Nam, lập ra phố Hàng Tiện, nay là đoạn đầu phố Hàng Gai

- Nghề thợ đúc bạc ở Hải dương, lập ra phố Hàng Bạc

- Nghề thợ giầy ở Văn Lâm lập ra phố Hàng Giầy và Ngõ Hai Tượng (hài là giầy và tượng là dép)

- Nghề làm màn ở trấn Kinh Bắc lập ra phố Hàng Màn v.v...

Vì nhu cầu phải sinh sống bên nhau và vì nhu cầu phải tiếp xúc hàng ngày bên nhau, nên xảy sinh nhiều

ngành nghề khác nhau và, vì vậy, phải lập thêm nhiều phố buôn bán hoặc phố công nghệ thêm nữa, nên dần dần, Hà nội không còn là 36 phố phường, mà đến nay, con số kể có hàng trăm, nên đã đa dạng hơn nhiều và phong phú hơn nhiều và diện tích cũng bành trướng hơn nhiều.

PHỐ

Danh từ "Phố" ngày xưa, dùng để chỉ một nơi buôn bán nhỏ như 1 cửa hàng, 1 cửa hiệu, hay 1 cửa tiệm mà thôi. Nhưng vì các cửa tiệm này tập trung vào 1 chỗ liên nhau và họp thành một dãy dài nên, nơi ấy, cũng được dân gian gọi chung là "Phố". Dần dần, danh từ "phố" là nơi tập trung nhiều cửa tiệm liên nhau đã lẫn át danh từ "Phố" là một cửa hàng hay 1 cửa tiệm và người ta sử dụng lâu ngày thành quen miệng và quen tai và đến nay, thì người ta dùng thông thường và dễ hiểu như phố Hàng Khay hay phố Hàng Trống v.v...

Những bài thơ và những câu ca dao sau đây đã nói lên mọi sinh hoạt của các phố phường này:

*** Nói về tên 36 phố phường**

Rủ nhau chơi khắp Long thành
Ba mươi sáu phố rành rành chẳng sai
Hàng Bồ, hàng Bạc, hàng Gai
Hàng Buồm, hàng Thiếc, hàng Hài, hàng Khay
Mã Vĩ, hàng Điếu, hàng Giầy
Hàng Lò, hàng Cốt, hàng Mây, hàng Đào
Phố Mối, Phúc Kiến, hàng Than
Hàng Mã, hàng Mắm, hàng Ngang, hàng Đồng
Hàng Muối, hàng Nón, cầu Đông
Hàng Hòm, hàng Đậu, hàng Bông, hàng Bè
Hàng Thùng, hàng Bát, hàng Tre
Hàng Vôi, hàng Giấy, hàng The, hàng Gà
Quanh đi đến phố hàng Da,
Trải xem phong cảnh thật là rất xinh

*** Nói về sinh hoạt của 36 phố phường**

Thăng long Hà nội Đô thành
Nước non ai vẽ nên tranh họa đồ
Cố đô rồi lại Tân Đô
Nghìn năm văn vật bấy giờ vẫn đây

*Gió đưa cành trúc la đà
Tiếng chuông Trấn Vũ, canh gà Thọ Xương
Mịt mù khói tỏa ngàn sương
Nhịp chày Yên Thái, mặt gương Tây Hồ*

*Làng tôi có lũy tre xanh,
Có sông Tô lịch uốn quanh xóm làng
Bên bờ nhãn, vài hai hàng
Dưới sông cá lội từng đàn tung tăng*

*Chẳng thơm cũng kẻ hoa lời
Dầu không thanh lịch, cũng người Trường An*

*Giếng Ngọc hà vừa trong vừa mát
Vườn Ngọc hà thơm ngát gần xa
Hồi cô xách nước tưới hoa
Có cho ai được vào ra chốn này*

*** Nói về tên và sinh hoạt của 36 phố phường**

*Nghìn thu gặp hội Thái bình
Trải xem phong cảnh khắp thành Thăng long
Phố ngoài bao bọc thành trong
Cửa Nam, Giám, Bắc, Tây, Đông rõ ràng
Ba mươi sáu mặt phố phường,
Hàng Giầy, hàng Bạc, hàng Ngang, hàng Đào
Người dài các, kẻ thanh tao
Qua hàng thợ Tiện lại vào hàng Gai
Hàng Thêu, hàng Trống, hàng Bài,
Hàng Khay trở gót, ra chơi Tràng Tiền
Nhác trông chẳng khác động tiên
Trên đồn cờ kéo, dưới thuyền buồm giăng.
Phong quang lịch sự đâu bằng
Dập dìu võng lọng, tung bừng ngựa xe.
Hàng Vôi sang phố hàng Bè,
Qua tòa Thương chánh, trở về Đồng Xuân
Trải qua hàng Giấy dần dần,
Cung đàn nhịp phách, riêng xuân bốn mùa
Cầu Đông vang tiếng chuông chùa
Trăng soi giá nến, gió lùa khói hương.
Mặt ngoài có phố Hàng Đường*

*Hàng Mây, hàng Mã, hàng Buồm, hàng Chum
Tiếng Ngõ, tiếng Nhắng ưn ưn
Lên lầu xem điệu Tố Tâm đánh bài
Khoan khoan chân trở gót hài
Qua hàng Thuốc Bắc, sang chơi hàng Đồng
Biết bao cửa bán lạ lùng
Kia đồ Bát Bửu, nọ lồng ấp hương.
Hàng Bùa, hàng Cuốc ngổn ngang,
Trở về hàng Cót, dạo sang hàng Gà
Bát Ngõ, hàng Sắt xem qua,
Hàng Vôi, hàng Thiếc, lại ra hàng Hòm.
Ồ đâu nghe tiếng om om
Trống chầu nhà hát thòm thòm vui thay
Hàng Da, chợ Sắt ai bày,
Bên kia hàng Diều, bên này hàng Bông
Ngã tư Cấm Chỉ đứng trông
Qua hàng Thọ nhuộm, thẳng giông hàng Tần.
Doái xem phong cảnh bàng hoàng,
Bút hoa giờ viết, chép bàn mấy câu.
Trải qua một cuộc bể dâu
Nào người Đế, Bá, Công, Hầu là ai?*

Những bài thơ và những bài hát trên đây do dân gian truyền tụng đã lâu và cũng không biết tác giả là ai, nhưng đến nay, ba mươi sáu phố phường Hà nội đã to và rộng hơn nhiều, và đã thu hút bao tinh hoa đất nước, bao thợ giỏi có tay nghề cao, về tập trung nơi kinh thành làm cho nền công nghệ và mỹ nghệ nơi đây, thêm đa dạng và phong phú.

*

* *

Thời gian đã đổi thay, mọi vật đã biến chuyển, ba mươi sáu phố phường Hà nội vẫn còn đó, nhưng đã chứng kiến bao cuộc tang thương, thực đúng là:

*Cố đô rồi lại Tân Đô
Nghìn năm vẫn vật, bây giờ nào đâu?
Trải qua một cuộc bể dâu,
Nào người Đế, Bá, Công, Hầu là ai?*

LƯU VĂN QUẾ